

اصلاح یا انقلاب

دعوت از خودکامه برای پذیرش
حقوق سیاسی مردم ایران

۱۳۵۷ - ۱۳۵۳

حسین خسروپناه

تهران، ۱۳۹۷

سرشناسه: خسروپناه، محمدحسین، ۱۳۴۲ -
عنوان و نام پدیدآور: اصلاح یا انقلاب: دعوت از خودکامه برای پذیرش حقوق سیاسی مردم ایران (۱۳۵۳ - ۱۳۵۷) / محمدحسین خسروپناه.

مشخصات نشر: تهران: پیام امروز، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: ۵۹۲ ص.؛ مصور: ۲۱/۵×۱۴/۵؛ س.م.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۹۸۶۲-۱-۷

وضعیت فهرست نویسی: فیا

عنوان دیگر: دعوت از خودکامه برای پذیرش حقوق سیاسی مردم ایران (۱۳۵۳ - ۱۳۵۷).

موضوع: ایران - تاریخ - پهلوی، ۱۳۰۴ - ۱۳۵۷ - سیاست و حکومت

موضوع: Iran - History - Pahlavi, 1925-1978 - Politics and government

موضوع: مردم (حقوق اساسی) - ایران

موضوع: People (Constitutional law) - Iran

موضوع: سیاستمداران ایرانی - قرن ۱۴ - نامه‌ها

موضوع: Politicians, Iranian - 20th century - Correspondance

موضوع: ایران - سیاست و حکومت - ۱۳۵۳-۱۳۵۷

موضوع: Iran - Politics and government - 1974-1978

موضوع: ایران - تاریخ - پهلوی، ۱۳۲۰ - ۱۳۵۷ - جناح‌های سیاسی

موضوع: Iran - History - Pahlavi, 1941 - 1978 - Political wings

ردیف: ۶۰۰ الف ۵ / خ ۱۴۸۲ DSR

ه. بندی: ۹۵۵/۰۸۱

شماره کتابخانه ملی: ۵۱۱۳۵۳۱

دعوت از خودکامه برای پذیرش حقوق سیاسی مردم ایران (۱۳۵۳ - ۱۳۵۷)

محمدحسین خسروپناه

ناشر: پیام امروز

طرح جلد: ابراهیم حقیقی

نوبت چاپ: اول - تابستان ۱۳۹۷

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: پردیس دانش

قیمت: ۵۲۰۰۰ تومان

نشانی ناشر: تهران، خیابان لبافی‌نژاد، بین فروردین و فخررازی، شماره ۲۰۰، طبقه اول - تلفن: ۶۶۴۹۱۸۸۷

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۹۸۶۲-۱-۷

payam_emrooz@yahoo.com

فهرست

- پیشگفتار..... ۹
- الف. اصلاح انقلاب: دعوت از خودکامه برای پذیرش حقوق سیاسی مردم..... ۱۲
- نامه‌های سرگشاده:
- تلگراف ۱۴ اسفند ۱۲۰۰ به دکتر باقر بقایی به شاه در اعتراض به تشکیل حزب رستاخیز ملت ایران..... ۸۵
- نامه سرهنگ بازنشسته عزیزالله امیررحیمی به امیرعباس هویدا نخست‌وزیر..... ۹۲
- نامه تاپستان ۱۲۵۴ علی‌اصغر حاج‌سیدجوادی به امیرعباس هویدا نخست‌وزیر دربارهٔ سانسور..... ۹۷
- نامه سرهنگ بازنشسته عزیزالله میرزا به شهبانو فرح پهلوی..... ۱۰۲
- نامه علی‌اصغر حاج‌سیدجوادی به دفتر مخصوص شاهنشاهی..... ۱۰۷
- گزیده‌هایی از نامه ۴ دی ۱۲۵۵ علی‌اصغر حاج‌سیدجوادی به شاه..... ۱۵۰
- نامه سرگشاده دکتر مهدی بهار به امیرعباس هویدا نخست‌وزیر..... ۱۷۵
- بخش‌هایی از نامه سرگشاده احمد صدر به شاه..... ۱۸۴
- بخش‌هایی از نامه سرهنگ بازنشسته عزیزالله امیررحیمی به شهبانو فرح پهلوی..... ۱۸۷
- نامه سرگشاده کریم سنجابی، شاپور بختیار و داریوش فروهر به شاه..... ۱۹۲
- پاسخ داریوش همایون به نامه سرگشاده سنجابی، بختیار، فروهر..... ۱۹۵
- بخش‌هایی از نامه سرگشاده بهرام نمازی به داریوش همایون..... ۱۹۹
- اولین نامه سرگشاده کانون نویسندگان ایران به امیرعباس هویدا نخست‌وزیر..... ۲۰۲
- نامه‌های پشتیبانی از خواست‌های کانون نویسندگان ایران..... ۲۰۷
- تلگراف عده‌ای از وکلای دادگستری به ریاست دفتر مخصوص شاهنشاهی..... ۲۱۷
- دومین نامه سرگشاده کانون نویسندگان ایران..... ۲۱۹

- سومین نامه سرگشاده کانون نویسندگان ایران ۲۲۵
- نامه سرگشاده گروهی از قضات دادگستری تهران به رئیس دیوان عالی کشور ۲۲۹
- نامه علی اصغر حاج سیدجوادى به جمشید آموزگار نخست وزیر ۲۳۳
- چهارمین نامه سرگشاده کانون نویسندگان ایران به جمشید آموزگار نخست وزیر ۲۴۲
- نامه ۳۳ نفر از شخصیت های سیاسی و اجتماعی به جمشید آموزگار نخست وزیر ۲۴۸
- پنجمین نامه کانون نویسندگان ایران به نخست وزیر ۲۵۴
- نامه به نخست وزیر در اعتراض به مقاله «استعمار سرخ و سیاه» و کشتن شماری از معترضان به آن مقاله در قم ۲۵۷
- نامه کمیته اجرایی جمعیت دفاع از آزادی و حقوق بشر به جمشید آموزگار نخست وزیر در رابطه با اعمال حاکمان قانون اتاق اصناف و تقاضای انحلال دادگاه های ویژه امور صنفی ۲۶۱
- نامه ۹۰ نفر از نویسندگان، خبرنگاران، گزارشگران و مترجمان مطبوعات ایران به جمشید آموزگار نخست وزیر ۲۶۶
- تلگرام کمیته اجرایی جمعیت ایران دفاع از آزادی و حقوق بشر به نخست وزیر در اعتراض به وضعیت زندانیان سیاسی ۲۶۹
- نامه جمعی از شخصیت های سیاسی و اجتماعی مذهبی خطاب به نخست وزیر درباره بمب گذاری در منزل فعالان سیاسی و اجتماع ۲۷۳
- دعوت مهدی بازرگان از محمدرضا شاه برای مصاحبه تلویزیونی و مباحثه ملی ۲۷۶

پیوست ها

- بن بست حزب بازی در رژیم آریامهری ۲۸۱
- پیام ۲۱ اسفند ۱۳۵۳ آیت الله روح الله موسوی خمینی درباره حزب رستاخیز ملت ایران ۲۸۶
- بیانیه آیت الله سید ابوالفضل موسوی زنجانی درباره تشکیل حزب رستاخیز ملت ایران ۲۹۲
- تحلیل روزنامه ایران آزاد (ارگان جبهه ملی ایران در امریکا) از علل تشکیل حزب رستاخیز ملت ایران ۲۹۶
- نامه بابک امیرخسروی به نورالدین کیانوری ۳۰۸
- تجاوز به قانون اساسی و حقوق بشر به کجا خواهد انجامید؟ ۳۱۳
- دو نامه سرگشاده ۳۳۳

- بیانیه شخصت و چهار نفر از وکلای دادگستری درباره حفظ استقلال قوه قضاییه ۳۳۶
- بیانیه ۱۴۲ نفر از وکلای دادگستری برای استقلال قوه قضاییه ۳۳۹
- تنها با تشدید مبارزه‌های پیگیر و خستگی‌ناپذیر می‌توان پرچم آزادی را در ایران برافراشت ۳۴۳
- بخشی از نامه سرگشاده علی شایگان خطاب به ملت ایران ۳۴۹
- نقد و بررسی روزنامه حقیقت از مواضع نویسندگان نامه‌های سرگشاده ۳۵۱
- بیانیه ۵۸ نفر از نویسندگان، حقوقدانان و فعالان سیاسی ۳۶۷
- «قانون اساسی» و مبارزه مردم در راه دموکراسی ۳۷۶
- در ستان سفر اعلیحضرت...؟ ۳۸۷
- من چهره دروغ را چگونه دیدم ۴۰۰
- بخشی از سخنرانی ۱۰ بان ۱۳۵۶ آیت‌الله خمینی در مسجد شیخ انصاری شهر نجف ۴۱۰
- پیام تشکر آیت‌الله روح‌الله خمینی به دانشجویان خارج از کشور و تأکید بر ادامه مبارزه ۴۱۳
- اعلامیه تشکیل اتحاد نیروهای جبهه ملی ایران ۴۱۷

واقعه کاروانسرا سنگی

- مشت‌های کوبنده کارگران بر دهان عروسک ۴۲۰
- اطلاعیه اتحاد نیروهای جبهه ملی ایران درباره واقعه کاروانسرا سنگی ۴۲۴
- شکوائیه داریوش فروهر به دادستان تهران درباره هجوم چماق ۴۲۶
- اطلاعیه اتحاد نیروهای جبهه ملی ایران درباره مطالب روزنامه‌های سراسری در مورد واقعه ۴۲۸
- کاروانسرا سنگی ۴۲۸
- شکوائیه وکلای حسین گلزار و داریوش فروهر به دادستان شهرستان ۴۳۱
- بیانیه تحلیلی اتحاد نیروهای جبهه ملی ایران ۴۳۷
- اطلاعیه اتحاد نیروهای جبهه ملی ایران در اعتراض به مقابله حکومت با روحانیون ۴۴۹
- اعلامیه اتحاد نیروهای جبهه ملی ایران در اعتراض به شیوه‌های مقابله حکومت با معترضان ۴۵۱
- اطلاعیه اتحاد نیروهای جبهه ملی ایران درباره انتشار مقاله «ایران و استعمار سرخ و سیاه» ۴۵۴
- اطلاعیه اتحاد نیروهای جبهه ملی ایران در اعتراض به مقابله حکومت با بازاریان ۴۵۶

پاسخ خلق، گسترش مبارزه است ۴۵۹

پدیده‌های نو در اوضاع سیاسی ایران ۴۶۹

سازمان زیر زمینی انتقام

انتقام ۴۷۵

بیانیه نهضت آزادی ایران خارج از کشور در مورد بمب‌گذاری در منزل مهندس بازرگان ۴۸۰

اعلام جرم به دادستان شهرستان تهران ۴۸۳

نامه‌ای از بازرگان به ریاست شهربانی کل کشور درباره بمب‌گذاری در منزلش ۴۸۴

اعلام دبیرخانه حزب ملت ایران درباره بمب‌گذاری در منزل داریوش فروهر ۴۸۵

نامه دکتر عبدالکریم مجیدی به دادستان شهرستان تهران برای تعقیب حمله کنندگان به او ۴۸۷

نامه کمیته احزاب جمعیت آزادی دفاع از آزادی و حقوق بشر به شاه درباره بمب‌گذاری‌های کمیته انتقام ۴۸۹

نیروی پایداری ۴۹۳

بیانیه جمعیت حقوق‌مندان ایران ۴۹۵

جواب به سخنگوی دولت ۴۹۷

دو خط‌مشی و دو هدف ۵۰۰

سیاست توطئه‌گرانه جدید شاه دیکتاتور را افشاء کند ۵۰۵

یک‌سال پس از فاجعه عید قربان ۵۱۳

متن کامل سخنرانی ۱۵ آبان ۱۳۵۷ محمدرضا شاه پهلوی خطاب به ملت ایران ۵۱۶

نماینه ۵۲۱

تصاویر و اسناد ۵۴۷

پیشگفتار

حکومت‌ها، دیکتاتوری معمولاً با طیفی از مخالفان روبه‌رویند؛ مخالفانی که از نظر اراء، عقاید، اهداف و برنامه‌ها درازمدت و شیوه مبارزه، کم و بیش با یکدیگر تفاوت دارند و اختلاف دارند و عامل اتحاد آنها عمدتاً مخالفت با خودکامه و ادامه حکومت اوست. در میان مخالفان، معمولاً عده‌ای تلاش می‌کنند با ترغیب و قانع کردن خودکامه به اجرای اصلاحات، زمینه را برای گذار به دموکراسی فراهم کنند. عده‌ای هم آغاز، یا پس از تلاش‌های بی‌حاصل برای اصلاح، به این نتیجه می‌رسند که راهی جز سرنگونی خودکامه و حکومت او وجود ندارد. کارآمدی بزرگ از این دو شیوه به علل و عوامل مختلفی مشروط است که یکی از آنها شخص خودکامه است. آیا خودکامه به‌رغم همه هشدارها، استدلال‌ها و تبلیغات مستند و مستدل مخالفان به دیکتاتوری ادامه می‌دهد یا اینکه اصلاح در مشارکت مردم در فرایند سیاسی و گذار به دموکراسی را می‌پذیرد و به‌هنگم هم می‌پذیرد؟

در سال‌های ۱۳۳۲-۱۳۵۷ محمد رضا شاه پهلوی دیکتاتور ایران بود و مخالفانش، هم به شکل‌های مسالمت‌آمیز و هم قهرآمیز با او مبارز کردند. در آن سال عده‌ای از مخالفان تلاش کردند با استناد به قانون اساسی مشروطه به او بقبولانند پادشاه مشروطه باشد و برخلاف اصول ۴۴ و ۴۵ و ۶۴ متمم قانون اساسی در امور کشور مداخله نکند؛ در مقاطع گوناگون، مخاطرات و معضلاتی را که تداوم خودکامگی برای ملت و کشور ایران

در پی داشت به او گوشزد کردند، ضرورت اصلاح و نوسازی سامان سیاسی را توضیح دادند و... ولی شاه همواره هشدارها را نشنید و به راه کارها و توصیه‌های مخالفان توجهی نکرد.

نوشته‌اند که در سال ۱۳۴۲ مهدی بازرگان ضمن آخرین دفاع در دادگاه نظامی گفته است: «ما آخرین کسانی هستیم که از راه قانون اساسی به مبارزه برخاسته‌ایم. ما از رئیس دادگاه انتظار داریم این نکته را به بالاتری‌ها بگویند.»^۱ اگرچه این هشدار را در مدافعات بازرگان نیافتیم^۲ اما در سال‌های ۱۳۳۸ - ۱۳۴۲ آن «نکته» چندان ناگفته و ناشناخته نبود؛ نه تنها سیاستمداران سابقه بلکه فعالان سیاسی جوان هم به شیوه‌های گوناگون به «هیئت حاکمه هشدار می‌دادند و با مسالمت می‌خواستند که اصلاح و نوسازی سیاسی، اقتصادی و اجتماعی را - که مشارکت مردم در فرایند سیاسی رکن آن است - بپذیرد و آن را متحقق کند وگرنه آنان به شیوه‌های دیگری متوسل خواهند شد». مثلاً، در مراسم ۱۶ آذر ۱۳۴۰ که در دانشگاه تهران برگزار شد، ابطی (دانشجوی حقوق) سخنرانی «هیجان‌انگیزی در باره شانزدهم آذر و مسائل اجتماعی و سیاسی روز ایراد کرد و در آن متذکر گردید: در ایران دو گروه در برابر همدیگر صف کشیده‌اند: دسته‌ای که در خود قدرت حرکت سراغ ندارند و با توان درست اندیشیدن و درست عمل کردن در خود نمی‌بینند. اینان همان هیئت حاکمه فاسد ایران را تشکیل می‌دهند. در برابر آنها نسل جوان ایران قرار گرفته که خواستار حرکت و جنبش است. هیئت حاکمه ایران مجبور است بدین نارسا سر تعظیم فرود آورد. تحول و حرکت، خواست طبقه جوان و نسل جدید کشور ماست. مقصود از انقلاب، برهم زدن روابط غلط و ناهنجار و برنظامی اجتماع

۱. غلامرضا نجاتی، تاریخ سیاسی بیست و پنج ساله ایران (از کودتا تا انقلاب)، جلد اول، تهران، رسا، ۱۳۷۱، ص ۳۷۳.

۲. کسانی که این جمله معروف مهندس مهدی بازرگان را نقل می‌کنند عمدتاً مأخذی برای آن به دست نمی‌دهند و برخی هم مانند غلامرضا نجاتی به مدافعات مهندس مهدی بازرگان در دادگاه غیرصالح تجدید نظر نظامی (انتشارات مدرس، ۱۳۵۰) ارجاع داده‌اند. در این چاپ و چاپ‌های دیگر مدافعات بازرگان چنین مطلبی نیست.

است. این کار در آغاز نیاز به قیام مسلحانه ندارد اما اگر در برابر مسالمت، زورگویی خودنمایی کرد آنگاه مردم بر طبق اعلامیه جهانی حقوق بشر به عنوان آخرین علاج به قیام بر ضد ظلم و فشار مجبور می‌گردند.^۱

شاه چنین هشدارهایی را نشنید و از سال ۱۳۴۲ به بعد، با برقراری اختناق سیاسی و جلوگیری از فعالیت شخصیت‌ها و احزاب سیاسی که در چارچوب قانون اساسی خواهان اصلاح و نوسازی سیاسی و مشارکت در فرایند سیاست‌گذاری کشور بودند، زمینه شکل‌گیری گروه‌های چریکی و مبارزه مسلحانه را در ایران فراهم کرد.

در اسفند ماه ۱۳۵۳ به بعد، سیاستمداران مشروطه‌خواه، نویسندگان، حقوقدانان ... با نوشتن نامه‌های سرگشاده به شاه، به او هشدار دادند شیوه حکمرانی‌اش ... بن‌بست، رسیده است و شاه را به اصلاح و نوسازی حکومت و سامان سیاسی به نه ملت و کشور فراخواندند. آنها خواهان اجرای قانون اساسی بودند و از شاه می‌خواستند سلطنت کند نه حکومت.

مجموعه حاضر که در سه بخش تنظیم شد، است، به آن نامه‌ها و هشدارها و پاسخ شاه به آنها اختصاص دارد. در بخش اول، مقاله اصلاح یا انقلاب: دعوت از خودکامه برای پذیرش حقوق سیاسی مردم اردیبهشت ۱۳۵۷ - اسفند ۱۳۵۳ به فعالیت مخالفان خودکامگی شاه، آراء، عقاید، شیوه‌های فعالیت و مطالبات آنها و عملکرد شاه و حکومت‌اش در برابر آن گروه از مخالفان می‌پردازد. در بخش دوم، نامه‌ها، شمارش از مهمترین تأثیرگذارترین نامه‌هایی که طرفداران قانون اساسی در اسفند ۱۳۵۳ تا اردیبهشت ۱۳۵۷ به شاه و دیگر مسئولان حکومت پهلوی نوشتند ارائه می‌شود. بخش سوم، پیوست‌ها، به مدارک و مقاله‌هایی اختصاص دارد که به شرایط و رویدادهای سیاسی کشور در آن سال‌ها و عملکرد، نظرات و مواضع شاه و مخالفان طرفدار قانون اساسی و منتقدان آنها می‌پردازد. در

۱. «تظاهرات روز شانزدهم آذر»، روزنامه پیام دانشجو (ارگان سازمان دانشجویان دانشگاه تهران وابسته به جبهه ملی ایران)، ۲۷ آذر ۱۳۴۰.

انتخاب پیوست‌ها سعی شده است این مجموعه دربرگیرنده دیدگاه‌های جناح‌های گوناگون اپوزیسیون شاه نسبت به جریان طرفدار قانون اساسی مخالف شاه باشد. همچنین در متن و پانویس‌های مقاله اصلاح یا انقلاب ... تلاش کرده‌ام مواضع بخش‌های دیگری از اپوزیسیون شاه را نسبت به نامه‌های سرگشاده توضیح دهم. اگر گروه و تشکیلی از قلم افتاده باشد یا مواضع آنها چندان تفاوتی با اشخاص یا گروه‌های مطرح شده در این مجموعه نداشته و یا ناشی از عدم دسترسی‌ام به نشریات آنها است.

در متن اسناد و مدارک این مجموعه تغییری داده نشده است و هرگاه برای سآتر شدن مطلب نیاز به افزودن کلمه یا جمله‌ای در متن بود، برای تفکیک از متن اصلی در این دو قلاب [] آورده شده است.

از دوستانی که در گردآوری مدارک و منابع این مجموعه یاریم کردند بویژه از دکتر سیاح رنجبردائی که بسیاری از روزنامه‌ها و نشریات نایاب احزاب و گروه‌های اپوزیسیون حکومت شاه در دهه پنجاه را در اختیارم قرار داد، و همچنین از آقای علی میرزایی سردبیر فصلنامه نگاه نو که انتشار طرح اولیه مقاله اصلاح یا انقلاب... را با عنوان «هرکه پند ناصحان نشنود...»^۱ در آن نشریه و در سیجی مکان طرح و بحث گسترده‌تر این موضوع را، فراهم کردند صمیمانه تشکر می‌کنم.

محمدحسین خسروپناه